

Hrvatska sakralna baština u suvremenom svijetu globalizacije

Kolarić, Juraj

Source / Izvornik: **Zbornik II. kongresa hrvatskih povjesničara umjetnosti (Zagreb, 27.-29. travnja 2006.), 2007, 33 - 38**

Conference paper / Rad u zborniku

Publication status / Verzija rada: **Published version / Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:254:282447>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-29**

Repository / Repozitorij:

[PODEST - Institute of Art History Repository](#)

Hrvatska sakralna baština u suvremenom svijetu globalizacije

Uvod

Kultura kao društveni oblik ljudskog života predstavlja sintezu ljudskog stvarateljskog djelovanja u kojem posebno mjesto zauzima duhovna djelatnost čovjeka. Zbog toga kultura nekog naroda odražava i njegovu duhovnu dimenziju, veličinu i djelatnost koja predstavlja njegovu dušu utjelovljenu i materijaliziranu, kao što izgovorena riječ predstavlja materijaliziranu čovjekovu misao.

Tako se kultura i religija isprepliću. Kultura postaje sinonim za religiju, religija sinonim za kulturu. Kultura i religija pripadaju jedno drugome, nedjeljive su i međusobno se uvjetuju. Komparativna povijest čovječanstva dokazuje da je religija bila plodno tlo na kojem se razvijala i potvrđivala kultura nekog naroda. Drugim riječima religija i njezin najizrazitiji dio, sakralna umjetnost, uvijek stoje u međusobnom dijalogu kao komplementarne stvarnosti, katkada se upotpunjavajući i obogaćujući, a katkada se i sukobljujući, što je imalo za posljedicu dezintegrirajuće procese u društvenom životu.

Promjene u društvenom i crkvenom životu u naše vrijeme, koje se naziva tranzicijom iz svijeta naroda i država u svjetsko društvo, prijete pojedinim zemljama i narodima kolonizaciju u duhovnom smislu, jer tzv. »globalno društvo« bezobzirno gazi po vjerskim i duhovnim odrednicama pojedinih naroda mijenjajući njihov nacionalni, vjerski i duhovni identitet. Stoga nije neobična pojava da se sve češće javljaju ideje o zaštiti naroda i država od procesa globalizacije i o potrebi da se pojedini narodi odupru tom procesu sustavom svojih vjerskih, nacionalnih i ljudskih vrijednosti. Mnogi se pri tomu s nostalgijom okreću prošlosti sjećajući se tzv. »kršćanske globalizacije« sv. Benedikta, kršćanskog zaštitnika Europe. U tom kontekstu dolazi do polarizacije mišljenja. Jedni govore o globalizaciji kao o Antikristovoj zavjeri protiv kršćanstva, židovstva i islama, a drugi relativiziraju tu opasnost i ističu pozitivnu stranu globalizacije.

Suvremeni kršćanski analitičari smatraju da je globalizacija usko povezana s pojmom »novog doba« (New Age), odnosno s pojmom novog svjetskog poretka utemeljenog na novoj svjetskoj religiji, koja će ujediniti planet Zemlju u jedinstveni svijet s jednom svjetskom vlašću i svjetskom religijom, koja će zamijeniti sve postojeće religije. Proroci tog projekta naglašavaju potrebu humanizma, zaštitu ljudskih

prava i čovjeka općenito. Nova duhovnost globalizacije naglašava važnost čovjeka u njegovu horizontalizmu i naravnoj stvarnosti nijećući njegovu usmjerenost prema nadnaravi i vječnosti, odnosno njegov duhovni vertikalizam. Prema pojmu globalizacije nije važno ono što čovjeka kulturno identificira, već je važna činjenica da se u središtu razmatranja nalazi sâm čovjek koji poprima nadnacionalni identitet kao pripadnik nove europske kulture i civilizacije, u kojoj vrijedi novi sustav duhovnih i moralnih vrijednosti i u kojoj nema više mjesta za kršćanski svjetonazor. U novom duhovnom sustavu tzv. »mješovite alternativne duhovnosti« svatko može pronaći religioznost po vlastitom ukusu i izboru. To je sustav slobodne i lutajuće duhovnosti u kojoj je Bog neosobno, nedefinirano biće, svemirski um koji sve prožima, a čovjeka poima kao božansko biće u nastajanju, odnosno u osvješćivanju.

Globalizacija se kao pokret odvija preko granica nacionalnih država, a istovjetan je s pojmom denacionalizacije, odnosno s podjelom svijeta na regije i s regionalnom upravom. U tom konceptu domoljublje se namjerno izjednačuje s nacionalizmom i šovinizmom te se žigoše kao štetna pojava u međunarodnim odnosima. Proces integracije nacionalnih država, odnosno internacionalizacija nacija i država stvara novi pojam nadnacionalnosti koji zahvaća politiku, gospodarstvo, kulturu, znanost, ekologiju, obitelj, društvene odnose, naciju, jezik, sport i religiju. U tom kontekstu stavljaju se u pitanje razni atributi državnosti i njihova opravdanost kao što su npr. državne granice, novac, vojska i jezik. Nacionalna država trebala bi odumrijeti, a s nacionalnom državom i narod sa svojim kulturnim nasljeđem. Uzimajući sve to u obzir, mali narodi, koji su se uz velike žrtve i kroz mnoga stoljeća izborili za svoju nacionalnu državu i svoju političku samostalnost, na takvu interpretaciju svojih kulturnih dostignuća i svoje duhovne baštine nisu spremni, zbog čega su prema procesu globalizacije vrlo sumnjičavi. Proroci takva globalizacijskog projekta naglašavaju potrebu humanizma, zaštitu ljudskih prava i čovjeka općenito te ističu njegov nadnacionalni identitet, kao npr. u nazivu »homo europeus« ili »pripadnik europske kulture i civilizacije«, koja se odriče svojih kršćanskih korijena i svoje kršćanske prošlosti, a što je nedavna rasprava o Europskom ustavu mjerodavno pokazala.

U procesu globalizacije rado se govori o antropocentrizmu i o čovjeku koji predstavlja najveću vrijednost globalizacije. Međutim, čovjek se, kao što smo već naglasili, ne predstavlja kao nadnaravna stvarnost, već kao biće uronjeno u narav i bez vertikale prema vječnosti. Globalizacija traži neku novu vjeru koja bi zamijenila sve dosadašnje religije koje su se pokazale kao generatori lokalnih i svjetskih sukoba i ratova. Ako je ateističko-marksistički svjetonazor tvrdio da Bog ne postoji, da Boga nema ili da je Bog mrtav, globalizacijski svjetonazor tvrdi da je Bog – nepotreban! Globalizacija najavljuje »novo doba« (New Age) sustavno lansirajući proročanstvo da će se čovjek budućnosti prodorom u više stanje svoje svijesti preobraziti u novog savršenog čovjeka ili nadčovjeka. Ta nova religija izgrađena je na temeljima panteizma, reinkarnacije, individualizma, gnoze, evolucije duha i na odbacivanju svakog modela institucionalizirane Crkve. Nasuprot životu kao Božjeg dara čovjeku koji nitko nema pravo oduzeti, globalizacija promiče »kulturu smrti« propovijedajući ženinu slobodu izbora rađanja ili ubijanja začelog djeteta, a kršćanski pojam slobode pretvara u »neograničenu slobodu« kojom se opravdava uživanje opojnih droga, izživljavanje u najraznovrsnijim porocima i u osporavanju temeljnih kršćanskih moralnih vrednota.

Hrvatska sakralna baština na razmeđu Istoka i Zapada

Na hrvatskom etničkom području smještenom na razmeđu raznih političkih i kulturnih utjecaja i interesa sukobljavale su se tijekom povijesti različite kulture i civilizacije, konfesije i ideologije. Stjecajem raznih okolnosti, tu se zaustavilo i učvrstilo katoličanstvo u svojem povlačenju s Istoka. Ovdje je Bizant i pravoslavlje korak po korak slijedilo katoličanstvo u njegovu povlačenju. Tu se zaustavio i učvrstio islam u svojem stoljetnom osvajačkom pohodu na Zapad stvorivši najzapadniju svoju enklavu u Europi. Vjerske zajednice protestantske provenijencije našle su na hrvatskom etničkom prostoru također svoje mjesto, iako s izvjesnim zakašnjenjem zbog povijesnog opredjeljenja Hrvata za katoličanstvo. U takvu spletu sukoba, obrata i međusobnog prožimanja odvijala se i kultura pojedinih naroda, pa i Hrvata, na ovim prostorima. Vjerska opredijeljenost postala je i nacionalnom determinantom pojedinog naroda.

Poseban geopolitički položaj Hrvatske u toj balkanskoj obitelji naroda zauzimala je Hrvatska kao »antemurale christianitatis« odnosno »catholicitatis«. Smještena na tromeđi ideologija, svjetonazora, političkih sustava i religija, Hrvatska je već od samog početka prihvaćanja kršćanstva stupila u dijalog s kulturnim naslijeđem svojih susjeda, razvijajući istodobno svoju kulturu koja je svoj duhovni izričaj našla u bogatoj sakralnoj umjetnosti.

Hrvati su, kao uostalom i drugi kršćanski i katolički narodi Europe, iz svoje vjere crpili onu snagu koja im je omogućavala da tijekom svoje povijesti stvore zadivljujuća djela duhovne i materijalne kulture.

Katolička crkva u Hrvata predstavila se tijekom povijesti kao odlučujuća snaga koja nije samo oblikovala nacionalni identitet hrvatskog naroda već je taj identitet čuvala i sačuvala u kritičnim trenucima. Tijekom povijesti Crkva u Hrvata bila je za hrvatski narod »magistra et advocata« (učiteljica i odvjetnica, braniteljica). Zbog slabljenja političke moći hrvatske države od 12. stoljeća nadalje, Katolička je crkva bila jedina integrirajuća snaga hrvatskoga naroda, ujedinjujući ga na kulturnom i duhovnom planu. Ona je u tom razdoblju svojom mnogostrukom djelatnošću i preko svojih institucija u odlučujućoj mjeri doprinijela duhovnom, kulturnom, vjerskom i nacionalnom jedinstvu hrvatskoga naroda.

Katolička crkva značila je onu duhovnu snagu koja je tijekom 14-stoljetne povijesti Hrvatima podarila kakvu-takvu cjelovitost njegova etničkog i geografskog prostora. Katolička je crkva; sa svojim mnogostrukim duhovnim, upravnim i kulturnim institucijama neprestance hrabrila i poučavala narod da ima pravo na svoju duhovnu baštinu, na svoj jezik, svoju povijest, nacionalnu samostalnost i svoju državnost.

Na njezinoj duhovnoj iskaznici ispisana su crkvena kulturna dobra, sakralni objekti, crkve, likovna i slikarska ostvarenja, književna i leksička djela kao izričaj crkvene brige za čovjeka. U obrani ljudskog, kulturnog i nacionalnog identiteta, slobode čovjeka i domovine, Hrvati su molili, hodočastili, obavljali procesije. U molitvama Hrvata katolika Majka Božja nazvana je »Kraljicom Hrvata« i »Najvjernijom od vjetnicom Hrvatske« (Fidelissima advocata Croatiae).

Ukratko, Katolička crkva u Hrvata kreirala je hrvatsku nacionalnu materijalnu i duhovnu kulturu, o čemu svjedoče velika dostignuća upravo na polju crkvene umjetnosti.

Skrb za očuvanje sakralne baštine

Katolička crkva je u svojoj dvotisućgodišnjoj povijesti bila ne samo naručiteljica najznačajnijih umjetničkih djela, već i njihova brižna čuvarica. U tom kontekstu Drugi vatikanski sabor u konstituciji »Sacrosanctum concilium« (SC) od 4. prosinca 1963. govori s najvećim poštovanjem o sakralnoj umjetnosti i bogoštovnim predmetima ističući da se »među najplemenitije djelatnosti ljudskog duha s potpunim pravom ubrajaju lijepe umjetnosti, osobito religiozna umjetnost i njezin vrhunac, sakralna umjetnost«. Konstitucija o svetoj liturgiji nadalje naglašava da je »Crkva uvijek bila prijateljica lijepih umjetnosti; ustrajno je tražila njihovu plemenitu službu, izobrazavala umjetnike, posebice zato da predmeti koji spadaju u sveto bogoslužje budu dostojni, ugledni i lijepi kao znakovi i simboli nadnaravnih vrednota. Ona je na tom području uvijek smatrala svojim pravom da među umjetničkim djelima rasuđuje što odgovara vjeri, pobožnosti i vjerno baštinjenim zakonima, te je prema tomu zgodno za svetu porabu« (SC, 122).

Tijekom stoljeća Crkva je »brižljivo čuvala umjetničko blago« (SC, 123), zbog čega Konstitucija potiče ordinarije da se brinu za svetu umjetnost i da »pomno paze da se ne otu-

đe i ne rasprše bogoštovni predmeti ili dragocjena djela koje služe kao ukras Božje kuće» (SC, 126). Konstitucija potiče biskupe da se »brinu za umjetnike, kako bi se proželi duhom sakralne umjetnosti za izobrazbu umjetnika« (SC, 127), a klerike potiče da se za vrijeme filozofskog i teološkog studija »poučavaju o povijesti i razvoju sakralne umjetnosti kao i o zdravim načelima na kojima se moraju temeljiti djela sakralne umjetnosti, pa da na taj način cijene i čuvaju časne crkvene spomenike i da mogu davati prikladne savjete umjetnicima kod izrađivanja njihovih djela« (SC, 129). U tu svrhu ordinariji će u prosuđivanju umjetničkih djela saslušati »dijecezanski odbor za svetu umjetnost, i po potrebi, druge prave stručnjake kao i međubiskupijski i biskupijski liturgijski odbor i odbor za svetu glazbu i umjetnost« (SC, 126, 44, 45, 46).

Briga za očuvanje kulturnih dobara i sakralne baštine ima u Katoličkoj crkvi kod Hrvata dugu tradiciju. Početkom 19. stoljeća pojavila se u svijetu i kod nas pojačana skrb za čuvanje kulturne baštine. Tajnik »Društva umjetnosti« u Zagrebu i arhivist dr. Ivan Bojničić (1858.-1925.), predlagao je 1885. godine osnivanje muzeja i isticao potrebu poznavanja crkvene umjetnosti kao i čuvanja crkvenih spomenika kulture u zbirkama pojedinih biskupija, dok bi se u Zagrebu kao središtu metropolije osnovao »Kršćanski muzej« u kojem bi se čuvala umjetnička djela hrvatske crkvene baštine.

Prvi hrvatski katolički sastanak u Zagrebu, održan 1900. godine, raspravljao je u IV. sekciji o potrebi praktične i teorijske naobrazbe u kršćanskim starinama i umjetnosti te izrazio želju da se »pri svakoj hrvatskoj bogoslovljiji« osnuje posebna stolica kršćanskih starina i umjetnosti te da se taj predmet predaje i u srednjim školama. Izražena je želja da se u crkvenim zavodima (bogoslovljijama, muškim i ženskim samostanima) osnuju slikarske i kiparske škole, škole za crkvenu glazbu, umjetno vezenje, u kojima bi se odgajao umjetnički podmladak. U biskupijama treba nadzor nad crkvenim umjetninama povjeriti stručnjacima koji će voditi brigu o gradnji i popravcima crkvenih spomenika. Potrebno je također izraditi dijecezanske crkvene inventare (našastare), a u »natječajnim oglasima« uzeti u obzir karakterističnost hrvatske crkvene arhitekture.

Novi poticaj za čuvanje umjetnina došao je od Svete Stolice 1. prosinca 1925. u obliku okružnice upućene svim biskupijama da čuvaju umjetnine i da osnivaju dijecezanske muzeje. Slijedeći ove napatke Prva sinoda Zagrebačke nadbiskupije, održana 1925. godine, ustanovila je Odbor koji će pomagati nadbiskupu savjetom kako bi se ostvarila želja Svete Stolice. U Odbor (za sveta mjesta) ušla su tri svećenika i dva arhitekta: Janko Barlè, Svetozar Rittig, Dragutin Kniewald, Martin Pilar i Ćiril Iveković. Postupak za gradnju i obnovu crkvenih objekata i nacrti morali su se dostaviti spomenutom sinodalnom odboru, a nakon njegova mišljenja nadbiskup je donosio odluku. Bez znanja i odobrenja Odbora »nije dozvoljeno prodavati ni bacati iz crkve stare predmete, naročito oltare, kipove, slike itd.«

Očito je da su sinodalci bili svjesni da su mnoge umjetnine stradale zbog preuređenja crkava u tadašnjem duhu histori-

cizma, ali i u običaju spaljivanja dotrajalih i oštećenih kipova te posvećenih predmeta na Veliku subotu. Mnoge su crkve nabavljale tzv. »tirolce« ili namještaj kod mjesnih majstora bez ikakvih kriterija, a na drugoj strani ostajale su bez vrijednih umjetničkih djela.

Odluku da se oživotvore smjernice Svete Stolice iz 1925. godine donio je zagrebački nadbiskup bl. Alojzije Stepinac, kada je 14. kolovoza 1935. utemeljio Povjerenstvo za crkvenu umjetnost te odlučio osnovati Dijecezanski muzej.

U Metropolitansko povjerenstvo bili su imenovani: Janko Barlè, Stjepan Korenić, Dragutin Kniewald, Miho Barada i Matija Ivšić. Istom odlukom Nadbiskup je donio Statut povjerenstva. Nakon tri godine formalno je bio osnovan Dijecezanski muzej u Zagrebu, 27. veljače 1939. godine, a Kamilo Dočkal imenovan ravnateljem Muzeja. Prvostolni Kaptol zagrebački darovao je kuriju, Kaptol 28, za sjedište Muzeja, koji je započeo svoje djelovanje 20. srpnja 1939. Ravnatelj Muzeja Kamilo Dočkal, i suradnik, Stanko Senečić, skupljali su muzejske predmete diljem Zagrebačke nadbiskupije, a Dijecezanski je muzej nakon toga, 8. studenog 1942. godine, bio svečano otvoren za javnost. Nakon smrti K. Dočkala, 1963. godine, ravnateljem je bio imenovan Franjo Kuharić (1965.-1969.), pomoćni biskup, a nakon njegova promaknuća za zagrebačkog nadbiskupa brigu o Muzeju preuzeo je kao »čuvar« (custos) Milutin Juranić, a od 1971. godine Antun Ivandija. Stjepan Kožul imenovan je 1984. godine čuvarom, a 1987. godine ravnateljem Dijecezanskog muzeja. Od 14. srpnja 1999. godine službu ravnatelja Dijecezanskog muzeja preuzeo je Juraj Kolarić, predstojnik Ureda za kulturna dobra Zagrebačke nadbiskupije.

Sjedište Dijecezanskog muzeja nalazilo se u kuriji Kaptol 28 (Znikina kurija), u vlasništvu Prvostolnog kaptola zagrebačkoga. Zbog poratne nacionalizacije vitalnih objekata Zagrebačke nadbiskupije, sjedište je Dijecezanskog muzeja od 1971. godine bilo prenamijenjeno u »Dom za nemoćne svećenike«, zbog čega su umjetnine iz spomenute kurije bile preseljene u razna spremišta.

Tijekom Domovinskog rata (1991.-1995.) umjetnine iz ostavštine Dijecezanskog muzeja morale su biti sklonjene na sigurno mjesto zbog neprestanih prijetnji srpskog agresora da će zagrebačka katedrala biti granatirana. Tada se nije mogla razmatrati mogućnost izgradnje Dijecezanskog muzeja. Za sigurnost skloništa umjetnina pobrinuli su se djelatnici Hrvatskog restauratorskog zavoda u Zagrebu. No budući da su se umjetnine iz Dijecezanskog muzeja nalazile već preko jedanaest godina u raznim skloništima, nedostupne za potrebe pojedinih izložbi, Ured za kulturna dobra Zagrebačke nadbiskupije poduzeo je akciju da se umjetnine privremeno smjeste u prikladnije prostore. U suradnji s Upravom za zaštitu spomeničke baštine, zauzimanjem prof. Branke Pintarić i prof. Vesne Švarc, Hrvatskog restauratorskog zavoda, mons. Vladimira Stankovića, generalnog vikara i Ivana Hrena, nadbiskupskog ekonoma, uređen je prikladan prostor u Stakleniku nadbiskupskog vrta u Branjugovoj ulici, kamo je 4. i 5. XII. 2002. iz raznih skloništa bio prenesen dio umjetnina. Preseljenje je pod vodstvom prof. Marija Brauna orga-

nizirao Darko Ivić, voditelj Odjela za dokumentaciju. Umjetnine su se u isto vrijeme popisivale, a popis su izvršile Martina Wolff Zubović i Marta Budićin. Djelatnice Odjela za tekstil pod vodstvom Bernarde Rundek Franić uredile su posebno smještaj tekstila. Novi prostor prikladan je za inventarizaciju umjetnina te će se prema mogućnostima pristupiti i novoj stručnoj obradi i inventarizaciji. Međutim, i ovaj prostor samo je privremeno sjedište Dijecezanskog (Metropolijškog) muzeja dok se ne nade njegov odgovarajući i trajni smještaj, a u sklopu rješenja projekta smještaja u nove prostore triju kapitalnih objekata Zagrebačke nadbiskupije: Riznice katedrale, Dijecezanskog muzeja i Arhiva Prvostolnog kaptola zagrebačkog i Zagrebačke nadbiskupije.

Nastavljajući tradicionalnu brigu čuvanja sakralne i kulturne baštine i slijedeći odrednice Drugog vatikanskog sabora o sakralnoj umjetnosti kao i najnovije odredbe Crkve sadržane u dokumentu »De cura patrimonii historici artistici Ecclesiae« od 11. travnja 1971. te apostolske konstitucije »Pastor bonus« od 28. lipnja 1988., zagrebački nadbiskup mons. Josip Bozanić osnovao je pri Uredu za kulturna dobra Zagrebačke nadbiskupije 6. prosinca 1999. godine »Povjerenstvo za kulturna dobra Zagrebačke nadbiskupije« i »Nadbiskupijski odbor za sakralnu umjetnost«.

Zadaća je Povjerenstva da prati, proučava i promiče različita područja sakralne i crkvene umjetnosti, da svojim savjetom pomaže zagrebačkom nadbiskupu u izvršavanju njegovih pastirskih dužnosti povezanih sa sakralnom i crkvenom umjetnošću, te da osigura prikladni i definitivni smještaj, već spomenutih, kapitalnih ustanova Zagrebačke nadbiskupije: Dijecezanskog muzeja s pripadajućim zbirkama i Metropolitanskom galerijom mons. Đure Kokše, Riznice zagrebačke katedrale, Nadbiskupskog arhiva i Arhiva Prvostolnog kaptola zagrebačkog.

»Nadbiskupijski odbor za sakralnu umjetnost« prati i unapređuje stanje sakralne umjetnosti na području Zagrebačke nadbiskupije, predlaže mjere zaštite i očuvanja bogoštovnih zgrada i predmeta crkvene umjetnosti te potiče crkvene službenike i vjernike da čuvaju umjetničko blago Crkve, potiče različite oblike sakralne umjetnosti i prosuđuje umjetnička djela sakralne tematike u suradnji sa stručnjacima i sličnim crkvenim ustanovama.

U želji da bogatstvo kulturnih dobara Zagrebačke nadbiskupije što više približi i predstavi današnjem svijetu te da svećenike i vjernike potakne na čuvanje i bolje upoznavanje crkvene kulturne i sakralne baštine, te da djelotvorno ostvari smjernice Svete Stolice, Nadbiskupski duhovni stol prihvatio je na Konzistorijalnoj sjednici 16. studenog 2001. prijedlog Ureda za kulturna dobra Zagrebačke nadbiskupije da zajedno s Glasom Koncila kao izdavačem pokrene izdavanje časopisa »Bona Culturalia Ecclesiae. Analecta«. Časopis je za prvo vrijeme zamišljen kao godišnjak, a svrha mu je da bude čuvar i promicatelj crkvenih kulturnih dobara Zagrebačke nadbiskupije te da stvori novi i djelotvorni odnos između Crkve i kulture, odnosno da uspostavi dijalog između vjere i kulture.

Prvi broj časopisa, objelodanjen 2003. godine, donosi u prvom dijelu crkvene odredbe, papinske dokumente i civilne norme o kulturnim dobrima, a u drugom opisuje najznačajnija događanja s područja kulture. Drugi broj Godišnjaka, objelodanjen 2004. godine, ima sljedeće stalne rubrike: »Aktualna tema« donosi povijest, značenje i umjetničko oblikovanje zvona zagrebačke prvostolnice kao integralnog dijela europske kulturne baštine, rubrika »Predstavljamo vam« predstavlja umjetnike, slikare i kipare, koji su svojim opusom zadužili hrvatsku sakralnu baštinu, kao i najznačajnija imena novije hrvatske sakralne arhitekture. Rubrike »Iz Dijecezanskog muzeja« i »Događanja« prate najznačajnija kulturna događanja tijekom prošle godine stavljajući ih u kontekst odnosa Crkve prema umjetnosti. Treći broj Godišnjaka objelodanjen je krajem travnja 2006. godine, a obuhvaća kulturna zbivanja u Zagrebačkoj i Riječkoj nadbiskupiji tijekom 2005. godine. Uredništvo časopisa nastoji omogućiti i objavljivanje relevantnih studija i članaka s područja crkvene umjetnosti naših istaknutih stručnjaka, a pokušava pratiti i novosti u svijetu s područja kulture i sakralne umjetnosti.

Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu nedugo nakon Prvog svjetskog rata uveo je u svoj program studija Sakralnu umjetnost kako bi što bolje educirao buduće svećenike za čuvare hrvatske sakralne baštine. U akademskoj godini 1927., u VI. godini studija uveden je kolegij pod naslovom »Izabrana pitanja crkvene umjetnosti« koji je predavao glasoviti liturgičar Dragutin Kniewald, a od 1930. do 1954. godine predavanja su se odvijala pod naslovom »Crkvena umjetnost«. U akademskoj godini 1954./1955. kolegij se nije predavao, a od 1955. do 1964. predmet je predavao poznati muzikolog Mo. Albe Vidaković. Nakon njegove prerane smrti kolegij je predavao prof. dr. Antun Ivandija do 1982. godine, a njega je naslijedio prof. dr. Juraj Kolarić, koji je predmet predavao do 2002. godine, kada je kolegij zbog uvođenja tzv. »Đakonske pastoralne godine« u organizaciji Zagrebačke nadbiskupije prenesen u VI. godinu studija organiziranog samo za svećeničke kandidate.

Potreba za obnavljanjem dijaloga

U »Pismu umjetnicima« od 4. travnja 1999. godine papa Ivan Pavao II. ističe kako Crkva treba umjetnost u prenošenju poruke koju joj je Krist povjerio jer umjetnost može tu poruku učiniti razumljivom približavajući čovjeku svijet duha i Božje ljepote. Početne stranice Biblije predstavljaju nam Boga kao Stvoritelja (Creator), koji daruje postojanje »ex nihilo sui et subiecti«, dok je čovjek Stvaratelj (artifex), stvoreno biće koje se koristi nečim što već postoji i čemu daje oblik ili obličje i značenje. Takav način djelovanja vlastit je čovjeku ukoliko je slika Božja. Biblija povjerava Čovjeku zadaću da sebi podloži zemlju i da vlada zemljom. Tako je vidljivi svijet postao beskrajno polje na kojem čovjek Stvaratelj može izražavati svoju stvaralačku sposobnost. U svojem umjetničkom stvaranju čovjek se očituje više nego igdje kao »slika Božja«.

Međutim 19. i 20. stoljeće zbog pojave liberalizma i sekularizacije koji su promijenili društvene i političke odnose u društvu, te procvata industrijske revolucije, prirodnih znanosti i tehničkih pronalazaka, mijenja se lice Europe. Europska civilizacija gubi ravnotežu duha, luta i traži novi smisao života. Ne snalazeći se u tim promjenama, crkvena umjetnost se okreće prošlosti žaleći za dobrim starim vremenima i protestirajući protiv »novotarija«. Umjesto da se u tom vremenu progovori suvremenim jezikom čelika, betona i stakla, sakralna umjetnost traži sigurnost u prokušanoj prošlosti, u klasičnoj antici i renesansi, stvarajući tako stilsku mješavinu neogotike i neoromanike.

Kao institucija s dugom tradicijom Crkva se opirala brzim promjenama u procesu sekularizacije u 20. stoljeću. Tako je došlo do raskoraka između razvitka umjetnosti i praćenja toga razvitka od strane Crkve. Umjetnost se i dalje bavila velikim religijskim temama, pa je tako nastala umjetnost izvan Crkve kao istinsko svjedočanstvo subjektivne vjere pojedinih umjetnika. Ta djela je Crkva smjestila u kategoriju umjetnosti izvan Crkve i tako proglasila za Crkvu »neuporabljivima«. Neki umjetnici svojim su krajnjim subjektivizmom nijekali svako značenje velike kršćanske tradicije, tako da je umjetnost od početka 20. stoljeća sve jasnije zahtijevala obnovu duhovnosti. Neki umjetnici smatrali su Krista izvorom svoje kreativnosti, ali su u Crkvi gledali smetnju napretku umjetnosti, zbog čega Crkvu treba odbaciti. Nastala je nova kršćanska alternativa s imperativom: Krist da, Crkva ne! Tako je umjetnost postala izazov ne samo Katoličkoj nego i ostalim kršćanskim crkvama.

Konstitucija Drugog vatikanskog sabora »Sacrosanctum concilium«, u poglavlju o sakralnoj umjetnosti, prihvaća ono što se dogodilo u povijesti umjetnosti, ali osporava tvrdnje nekih da je dijalog između Crkve i umjetnosti prekinut.

Dijalog je potrebno obnoviti i nanovo osmisliti. Umjetnost, naime, a na poseban način religiozna, ima status svjedočenja vjere umjetnika i predstavlja likovnu vjeroispovjest umjetnika. U dijalogu s teologijom sakralna umjetnost može stvoriti nove oblike subjektivne religioznosti, ali i snažno izraziti i vjeru zajednice. Dijalog nipošto ne znači odricanje individualizma i subjektivnosti. Problem nastaje kada umjetnik nema izraženu i profiliranu vjersku naobrazbu i kada jednostavno nije u stanju odgovoriti postavljenom zadatku. Crkva doduše nema »svoga stila« i ona je otvorena za svaki stil. U arhitekturi, međutim, nastaje problem kada je u pitanju određena religiozna umjetnost izvan Crkve. Takvo je diferenciranje u arhitekturi, za razliku od slikarstva i kiparstva nemoguće, jer besmisleno bi bilo graditi crkvu izvan Crkve. Danas često doživljavamo izvjesnu nelagodu kada ulazimo u novosagrađene crkve koje nas podsjećaju da se pojedini umjetnici još nisu oslobodili svog »utonuća« u proces sekularizacije. U sakralnim prostorima često primjećujemo više tragove čovjekove, a sve manje Božje nazočnosti. Tako mnoge crkve nalikuju na hramove za čovjeka, a manje podsjećaju na prostore Svetoga i mjesta za susrete čovjeka s Bogom.

Sloboda umjetničkog stvaranja

U sukobu između tzv. privatne ili subjektivne sakralne umjetnosti i crkvene ili objektivne umjetnosti, umjetnici predbacuju službenoj Crkvi da se upušta u nedozvoljenu valorizaciju umjetničkog djela i tako onemogućuje umjetnicima da njihova djela nađu svoje mjesto u sakralnim prostorima. O čemu se zapravo radi i u čemu je nesporazum? Postoji li doista sukob između privatne kreativne pobožnosti umjetnika i crkvenog poimanja sakralnosti?

Ponajprije, potrebno je istaknuti da se je kršćanstvo u grčko-rimskom svijetu pojavilo kao nešto novo i dotada nečuvano te da je sa začuđujućom širinom i otvorenosću prihvatilo od dotadašnje poganske profane umjetnosti, tehniku i dekoraciju. Ono što je u kršćanskom izričaju bilo novo, odnosilo se prije svega na sadržaj! U svojem likovnom oblikovanju i izražaju kršćanstvo se vodilo sustavom vrednovanja sakralne umjetnosti stavljajući naglasak na sadržaj, a ne na oblik. Kršćanska umjetnost uključivala je sljedeće elemente: 1.) Umjetničko djelo mora odražavati eshatološko-parenetsku dimenziju, odnosno mora vjernicima pružati duhovnu utjehu, hrabriti ih i jačati na putu prema paruziji; 2.) Svako umjetničko djelo namijenjeno za liturgiju i za sakralni prostor mora imati didaktičku svrhu, mora moralno ispravno poučavati.

Tako su vjerska utjeha i pouka postale odrednice svake sakralne umjetnosti sve do naših dana. Kasniji razvitak umjetnosti doveo je do dualizma sadržaja i oblika. Crkvi je stalo ponajprije do sadržaja koji umjetničko djelo posreduje, a tek onda do forme ili oblika kojim je sadržaj vjerskih istina predstavljen. Crkvi je prvenstveno stalo do sadržaja umjetničkog djela, dok umjetnicima prepušta da u predstavljanju tog sadržaja traže najrazličitije forme. Dok su se umjetnici kretali između ustaljenih ikonografskih oblika, kršćanska ikonografija neprestance se razvijala u pozitivnom smjeru. Ipak, povremeno je dolazilo do sukoba između tih dviju koncepcija, o čemu svjedoči Crkveni zakonik (CIC) iz 1917. godine, a koji je u kan. 1279. zabranjivao tzv. »neobične slike« koje su po svom sadržaju protivne katoličkim vjerskim istinama i ćudoredu. Novi Zakonik kanonskoga prava iz 1983. godine u kan. 1188. u štovanju »svetih likova« u crkvama određuje da se oni moraju izlagati »u umjerenom broju i prikladnim redom da se ne bi izazvalo čuđenje kršćanskog naroda i da se ne bi davalo povoda manje ispravnoj pobožnosti«. Novi CIC ipak u bilješci upućuje da se u tom pogledu moraju pridržavati norme iznesene i u drugim crkvenim dokumentima kao što je Konstitucija »Sacrosanctum concilium«, Instrukcija »Sacrae artis« od 30. VI. 1952. i »Normae« od 25. III. 1973.

Katolička crkva u pogledu umjetnosti ne ulazi u stilska pitanja, ali od umjetnika traži da vjerske istine izražavaju načinom i jezikom koji je dostojan Božje kuće i koji je razumljiv vjernicima. Drugim riječima, slike i kipovi Božjih ugodnika moraju biti sadržajem i oblikom takvi da kod vjernika pobuđuju pobožnost, a ne čuđenje i odvratnost. Prema tomu, pluralizam u umjetnosti Katolička crkva ne samo da preporučuje već ga ona i zahtijeva sve dok se umjetnici pridržavaju

spomenutih crkvenih mjerila za vrednovanje sakralne umjetnosti. U protivnom, djela umjetnika, makar bila visoke umjetničke vrijednosti, ne mogu biti izložena u crkvama, već zaslužuju da budu izložena u galerijama i muzejima, ali ne i u sakralnim prostorima.

Zaključak

U već spomenutom »Pismu umjetnicima« iz 1999. godine papa Ivan Pavao II. ističe da naše moderno doba zastupa takav oblik humanizma koji je »obilježen odsutnošću Boga i često protivljenjem Bogu«. To ozračje dovelo je do određenog odvajanja svijeta umjetnosti i svijeta vjere. Zbog toga Crkva danas intenzivira dijalog s umjetnošću i umjetnicima. Temelje obnovljenog odnosa između Crkve i kulture postavio je Drugi vatikanski sabor. Konstitucija »Sacrosanctum concilium« o liturgiji i pastoralna konstitucija »Gaudium et spes« predlažu da se taj odnos odvija u znaku prijateljstva, otvorenosti i dijaloga te ističu povijesno prijateljstvo Crkve s umjetnicima. Sakralna umjetnost naziva se »vrhuncem religijske umjetnosti« a služba umjetnika naziva se »uzvišenom službom«.

Crkva treba umjetnost kako bi mogla poruku primljenu od Krista u Evanđelju prenositi ljudima. Crkva, dakle, treba umjetnost, ali i umjetnost treba Crkvu!

Umjetnik, naime, uvijek traži skriveni smisao stvari, a religija je zapravo domovina njegove duše. Ne negirajući sugestivne umjetničke poticaje i u drugim religijskim kontekstima, u antičkim kulturama, osobito u grčkoj i rimskoj, te u kulturama starih istočnih civilizacija, papa ističe da »kršćanstvo, snagom svoje središnje dogme Utjelovljenja Božje Riječi, nudi umjetniku obzorje osobito bogato nadahnjujućim motivima«.

Pozivajući na plodonosnu suradnju umjetnosti i Crkve, Papa apostrofira umjetnike pisane i govorne riječi, kazališne i glazbene, likovne umjetnike i umjetnike najsuvremenijih komunikacijskih tehnologija, a osobito kršćanske umjetnike, da svojim djelima obasjaju kršćanstvo novim svjetlom.

Na pragu trećeg tisućljeća Papa poziva umjetnike da snažno, zahvaćeni kreativnim nadahnućima, prenose ljepotu budućim naraštajima tako da u njima pobude udivljenje, kako pred svetošću života i ljudskog bića, tako i pred divotama svemira. Jer ljepota koju umjetnici posreduju predstavlja otajstvo transcendentnoga, ona pobuđuje nostalgiju za Bogom koji je zaljubljenik u ljepotu i koji je Ljepota sama!

Summary

Juraj Kolarić

Croatian Sacral Heritage in the Modern World of Globalization

Croatian ethnic territory, situated on the borderline between various political and cultural influences and interests, experienced many conflicts of different cultures and civilizations, confessions and ideologies, in the course of history. A special geopolitical role of Croatia was that of the »antemurale christianitatis« or »catholicitatis«. The Catholic Church of Croatia functioned throughout history as a crucial force that not only helped form the ethnic identity of Croatian people, but also preserved it in critical moments through the activity of numerous cultural institutions. Briefly, the Croatian Catholic Church has created the national culture, both material and spiritual, which is manifest in its great achievements in the field of sacral art.